

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

О.Д. ГОРДЕЙ,
к.е.н., доцент, докторант, Національний університет ДПС України

Особливості функціонування системи фінансового забезпечення рівня життя населення

У статті розглядається деталізована система фінансового забезпечення рівня життя населення, яка комплексно відображає взаємозалежність її елементів. Визначена особливість функціонування системи фінансового забезпечення рівня життя населення в процесі взаємодії її складових елементів. Охарактеризовані складові системи фінансового забезпечення рівня життя населення.

В статье рассматривается детализированная система финансового обеспечения уровня жизни населения, которая комплексно отображает взаимозависимость ее элементов. Определена особенность функционирования системы финансового обеспечения уровня жизни населения в процессе взаимодействия ее составляющих элементов. Охарактеризованы составляющие системы финансового обеспечения уровня жизни населения.

The gone into detail system of the financial providing of standard of living of population was examined in the article, what represents interdependence of its elements complex. The feature of functioning of the system of the financial providing of standard of living of population in the process of co-operation of its making elements was certain. Making systems of the financial providing of standard of living of population it was described.

Постановка проблеми. Формування ринкової економіки припускає вихід на новий рівень економічного розвитку, в результаті якого пріоритетним напрямом є створення со-

ціально орієнтованої економіки, що означає переорієнтацію усіх економічних зв'язків на задоволення потреб людини, соціуму, суспільства. Соціально-економічний розвиток системи – це насамперед структурна перебудова економіки відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Частково приділяли увагу складовим елементам системи фінансового забезпечення рівня життя населення лауреат Нобелівської премії з економіки 1978 року Герберт А. Саймон (1916–2001), який розглядав людину як елемент економічної системи, яка прагне до максимізації цільової функції [1]; американський політолог Девіда Істона (нар. 1917 р.), вивчав соціальну систему [2]; базиси теорії систем зустрічалися в роботах німецького філософа Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831) [3] та американського економіста Кеннета Еварта Боулдінга (1910–1993) [4]; важливість економічної вигоди у вчинках людини досліджували лауреат Нобелівської премії 1992 року з економіки Гері Стенлі Беккер (1930–) [5] та Адольф Кетле (1796–1874) – бельгійський визначний вчений [6].

Мета статті. Відповідно створення системи фінансового забезпечення рівня життя населення необхідно пов'язувати з реалізацією нових цілей, цілеспрямованістю змін, адаптацією до конкурентного середовища, суперечностями системи, ототожнювати з прогресом, або ускладненнями складових систем, а також з еволюцією систем.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом, який в значній мірі зумовлює рівень економічного і соціального розвитку країни є рівень життя населення та механізм його фінансового забезпечення. Мета створення системи фінансового забезпечення рівня життя населення – задоволення життєвих потреб людини, яке виражається в підвищенні рівня життя, приросту обсягів фінансових ресурсів, що залишаються у розпорядженні регіонів, підвищенні економічної безпеки, дотриманні рівноваги соціальної системи, зниженні рівня безробіття тощо. Рівень життя населення виступає одним з основних показників стану стійкості економічного розвитку, який припускає підвищення рівня життя населення без збільшення масштабів використання обмежених природних ресурсів.

Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що система фінансового забезпечення рівня життя населення – це сукупність соціальних та економічних елементів, які відповідають за фінансовий і соціальний стан індивіда в той чи інший момент часу в умовах мінливості ринку. Зрозуміло, що матеріальні потреби в даній системі є первинними, оскільки часто саме матеріальне благополуччя є тим чинником, який дозволяє людині користуватися іншими благами нематеріального характеру, а також досягати поставлених цілей самовираження.

Автором пропонується деталізована система фінансового забезпечення рівня життя населення, що комплексно відображає взаємозалежність елементів. Дана система складається з таких елементів та систем, які містять в собі сукупність показників, які їх характеризують:

1. Економічну сферу.
2. Доходи населення.
3. Витрати і заощадження населення.
4. Накопичене майно і житло.
5. Систему соціального захисту.
6. Соціальну сферу.
7. Фінансову систему.
8. Соціальну диференціацію населення.
9. Екологічну сферу та навколишнє середовище.
10. Законодавчу базу та ін.

Можна запропонувати наступне нове визначення системи фінансового забезпечення рівня життя населення – це об'єкт, який включає в себе сукупність елементів, що знаходяться в раціональних відносинах і зв'язках між собою та створюють цілісність, єдність, межі якої задаються межами управління складових системи відповідно до законодавчого поля з метою ефективного фінансування життєвого рівня громадян. Основним важелем при розрахунку показників є чисельність населення та досягнення його зростання при відносній стійкості показників, що характеризують рівень життя та його фінансове забезпечення. Він пов'язаний з усіма складовими системи фінансового забезпечення рівня життя населення.

Важливою складовою системи фінансового забезпечення рівня життя населення є національне багатство, яке уявляє

собою сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, на- громадських суспільством за всю історію його існування. Масштаби, структура і якісний рівень національного багатства визначають економічну міцність країни, потенціал її наступного соціально-економічного розвитку. До національного багатства відносять основні засоби, матеріальні ресурси, страхові запаси, золотий запас та природні ресурси [7].

Також взаємопов'язаним показником з національним багатством є національний дохід, який обчислюють як різницю між обсягом сукупного суспільного продукту і обсягом матеріальних затрат за всіма галузями виробництва у фактично діючих і порівняльних цінах. Його ще можна визначати як суму всіх доходів за рік у вигляді заробітної плати, промислового і торгового прибутку, відсотків на вкладений капітал. Його зростання дозволяє підвищувати мінімальний розмір оплати праці та пенсії, розміри соціальної допомоги, здійснювати різні соціальні програми тощо.

Рівень та динаміка продуктивності праці також є важливим чинником зростання ВВП, національного доходу, отже відповідно, і рівня життя, який змінюється в залежності від динаміки продуктивності праці. У свою чергу, продуктивність праці залежить від розвитку науково-технічного прогресу (НТП), вдосконалення організації праці, виробництва й управління, соціально-економічних чинників.

На думку автора, доцільно відзначити, що фінансове забезпечення рівня життя населення визначається не тільки трудовими зусиллями й економічною активністю окремих індивідуумів, сімей, трудових колективів, але й ефективністю розвитку економіки, соціального забезпечення і рівнем національного багатства в цілому, ефективністю функціонування фінансової системи, розвитком соціально-економічних відносин у суспільстві, наявністю або відсутністю соціально орієнтованої законодавчої бази.

Таким чином, важливу роль у системі фінансового забезпечення рівня життя населення відіграють соціальні нормативи, що є обґрунтованими орієнтирами спрямованості соціальних процесів, які відбуваються в суспільстві. Рівень і диференціація доходів за інших рівних умов виявляються вирішальними чинниками регулювання процесу фінансування рівня життя окремих груп населення.

Інформація про розподіл населення за доходами є необхідним елементом для оцінки рівня диференціації доходів. На основі даних про розподіл населення за доходами можна характеризувати рівень фінансової забезпеченості окремих груп населення, на їх основі визначаються мінімальні і максимальні рівні доходів, виявляються частка і чисельність високо- і низькозабезпечених верств населення; для формування системи заходів щодо фінансування соціального забезпечення і соціального захисту населення; для розробки і побудови системи фінансового забезпечення рівня життя населення.

Загалом, система фінансового забезпечення рівня життя – складна соціально-фінансова категорія, яка містить в

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

собі значну кількість складових елементів, систем, які взаємопов'язані між собою економічними законами системоутворення.

Розрахувати ступінь фінансового забезпечення рівня життя населення складно з ряду причин:

- неможливість чисельно визначити задоволення потреб, які відповідають кривій байдужості;
- відсутність однозначної методики оцінки рівня життя населення, якої б дотримувалися більшість учених;
- складність визначення таких характеристик, як освітній і культурний рівень, задоволення духовних потреб, безпека громадян, умови праці та інші.

Розробляючи систему фінансового забезпечення рівня життя населення, виокремимо положення, яких необхідно дотримуватися:

- 1) чітко визначити сегменти економіки де відбувається процес фінансування рівня життя населення;
- 2) окреслити базові показники, які існують в сучасній методикі оцінки рівня життя населення в Україні;
- 3) забезпечити взаємозв'язок елементів системи як в середині системи, враховуючи ендогенний вплив, так і елементів, які є зовнішніми для даної системи, що здійснюють екзогенний вплив;
- 4) визначити принципи функціонування системи та функції, які їй притаманні.

Розглянемо склад і основні показники у виділених елементах системи.

1. Економічна сфера включає в себе такі узагальнюючі показники:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- динаміка зміни ВВП;
- структура ВВП;
- ВВП у розрахунку на душу населення;
- індекс грошових доходів населення (за групами населення);
- співвідношення індексу грошових доходів і індексу споживчих цін;
- рівень бідності – чисельність і частка населення, що має доходи нижче за величину прожиткового мінімуму;
- рівень безробіття (зайнятість);
- очікувана тривалість життя;
- дитяча смертність;
- інші.

Як відомо, валовий внутрішній продукт на душу населення є основним показником економічного розвитку країни і активно застосовується в статистичній практиці як узагальнюючий показник рівня життя. Він використовується для оцінки величини фінансового забезпечення рівня життя населення, оскільки є ринковою вартістю всіх кінцевих товарів і послуг (тобто призначених для безпосереднього вживання), вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення, незалежно від національної приналежності використаних факто-

рів виробництва. Зростання ВВП у розрахунку на душу населення не завжди означає підвищення рівня життя в державі. Він може бути тільки допоміжним показником при визначенні загальної тенденції зміни рівня життя населення.

Зайнятість як складова системи фінансового забезпечення рівня життя населення має дві площини:

- а) можливість отримання роботи, тобто чи можуть знайти роботу громадяни, здатні працювати, охочі працювати і що шукають роботу; традиційним показником тут служить темп зростання безробіття;
- б) якість роботи – включає умови праці, престижність тієї або іншої професії і визначає характер роботи (включається до третього щабля піраміди Маслоу).

Говорячи про зайнятість, необхідно включити показник прихованого безробіття (це неповна вимушена зайнятість працівників, на робочу силу яких немає попиту з організаційно-економічних причин виробництва, але які продовжують знаходитися у складі підприємства).

У групу узагальнюючих показників рівня життя були віднесені і показники демографічного характеру, оскільки, з одного боку, об'єкт нашого спостереження – фінансове забезпечення рівня життя населення, а населення, у свою чергу, є учасником виробничого процесу і споживачем його результату, з іншого боку, індикатором достатності фінансового забезпечення рівня життя, а саме: очікувана тривалість життя (при народженні), рівень дитячої, дитячої і материнської смертності, динаміка чисельності постійного населення, рівень грошових доходів населення тощо.

У дану групу входять також показники економічної активності населення – рівень економічної активності (відношення зайнятих і безробітних до чисельності населення), коефіцієнт зайнятості (співвідношення зайнятих в економіці і чисельності населення), рівень безробіття (відношення числа безробітних до чисельності економічно активного населення).

2. Доходи населення – це показник, який складається з чотирьох складових елементів:

- а) рівень доходів – показує величину грошових ресурсів, що припадають на одну людину виходячи з показника середнього доходу на сім'ю;
- б) розподіл доходів – відношення між доходами однієї п'ятої сімей з найвищими доходами до однієї п'ятої сімей з найменшими доходами;
- в) витрачання доходів – середня особистих витрат за видами товарів і послуг (товари і послуги першої необхідності в порівнянні зі всіма іншими);
- г) частка населення з низькими доходами.

Доходи населення є основним індикатором фінансового забезпечення рівня життя. Відповідно до методики розрахунку балансу грошових доходів і витрат населення грошові доходи населення включають оплату праці всіх категорій населення, пенсії, допомоги, стипендії й інші соціальні трансферти, надходження від продажу продуктів сільського господарства, доходи від власності у вигляді відсотків за внес-

ками, цінними паперами, дивідендами, доходи осіб, що зайняті підприємницькою діяльністю, а також за страховими відшкодуваннями, позиками, доходи від продажу іноземної валюти та інші доходи.

Найбільший інтерес представляє динаміка реальних грошових доходів у розрахунку на душу населення. Даний показник відображає основну тенденцію в зміні рівня життя. Проте тут важливо визначити базисний рівень, з яким проводяться порівняння, а саме мінімальні соціальні стандарти (розмір прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плат та пенсій).

Структура витрат показує питому вагу основних витрат в бюджеті домогосподарств і є важливим показником рівня життя. Грошові кошти витрачаються в основному за наступними напрямками: купівля товарів і оплата послуг, обов'язкові платежі та добровільні внески, приріст заощаджень у внесках і цінних паперах, придбання житлових приміщень, купівля іноземної валюти, гроші відправлені переказами, заощадження в банківських установах тощо.

Важливе місце у вивченні фінансового забезпечення життєвого рівня займає соціально-економічна оцінка структури сукупних витрат. За допомогою порівняльного аналізу споживання можна дати повну оцінку зрушень, що відбуваються, в розподілі життєвих благ у суспільстві.

Результати досліджень, що проводяться в цій сфері, є важливими для характеристики й оцінки багатьох соціально-економічних процесів і явищ щодо ефективності фінансового забезпечення рівня життя населення як в фінансовому секторі, так і в соціальному житті країн у цілому.

У даний час в світовій практиці широко застосовується наступний такий показник, як частка фінансових витрат на харчування в бюджеті домогосподарств: чим нижче ця частка, тим вище рівень життя. Тенденція падіння частки фінансових затрат на харчування в загальній сумі споживчих витрат у процесі зростання сукупних доходів населення свідчить про підвищення рівня життя.

4. Накопичене майно і житло. Забезпеченість населення житлом характеризує загальний стан у країні щодо житлових умов, а саме:

- забезпеченість населення житлом (розмір загальної та житлової площі з розрахунку на одного мешканця країни);
- наявність, склад і стан житлового фонду;
- накопичене майно у вартісному та натуральному виразі (виробничого і споживчого призначення);
- житлові умови;
- наявність і характеристика предметів тривалого користування у власності населення;
- соціально-майнова структура населення тощо.

Житлові умови включають три складові: наявність житла, присутність комфорту і зручностей в ньому, безпечність району.

5. Система соціального захисту включає комплекс показників, які характеризують соціальне забезпечення, систему надання пенсій, допомог, зокрема:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- вартість споживчого кошика;
- прожитковий мінімум;
- мінімальний розмір пенсії;
- купівельна спроможність мінімальної заробітної плати;
- купівельна спроможність мінімальної пенсії;
- рівень бідності;
- суспільна безпека.

Суспільна безпека, в свою чергу, означає, що життя і власність не є об'єктом злочинних дій і віддзеркалює бажання людей вести життя, яким би не загрожувала жодна небезпека.

6. Соціальна сфера – передбачає ступінь фінансового забезпечення соціальних інститутів та ефективність їх функціонування, а саме:

- освіта – фінансове забезпечення системи показників, що характеризують діяльність дошкільних та інших загальноосвітніх установ, установ початкової, середньої й вищої професійної освіти;
- медицина – фінансування закладів охорони здоров'я, зменшення захворюваності населення, інвалідності, виробничого травматизму, збільшення тривалості життя;
- культура і мистецтво – фінансове забезпечення безперебійної роботи установ культури і мистецтва, а також фінансова підтримка книжкової, журнальної, газетної продукції тощо;
- фізична культура, спорт і відпочинок – фінансове забезпечення розвитку мережі санаторно-курортних установ, установ відпочинку і туризму, спортивних споруд;
- комунальне господарство – безперебійне функціонування, завдяки раціональному фінансуванню виробничої діяльності підприємств і служб, які забезпечують населення водопостачанням, теплом, газом, готелями й іншими видами впорядкування населених пунктів;
- платні послуги – система показників, що характеризують надання населенню різних послуг (побутових послуг, забезпечення пасажирським транспортом, зв'язок, правові послуги, банківські послуги тощо);
- дозвілля і відпочинок – враховується робочий час (час затрачений на виконання робіт, що оплачуються), позаробочі обов'язки (домашня робота без грошової оплати), відпочинок (хобі, культурній відпочинок, сон).

Розглядаючи показники, що використовуються для оцінки освіти, необхідно поділяти їх на дві основні категорії:

а) показники, що характеризують фінансове забезпечення та досягнення в загальній освіті. Вони відображають відсоток осіб, що закінчують середню школу, а також їх знання, отримані навички і погляди;

б) показники, якими вимірюють навчання в коледжах, університетах і за спеціальними програмами навчання для дорослих. Ці показники відображають прагнення населення використовувати можливості продовжити освіту, поліпшити можливості отримання роботи або просто розширити кругозір.

Медичне обслуговування – багатогранна сфера діяльності, в якій зайнято велике число людей. Якість медичного об-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

слуговування залежить не тільки від достатнього фінансового забезпечення потреб закладів охорони здоров'я, а й від рівня кваліфікації і досвідченості медичного персоналу і працівників допоміжних підрозділів. Рівень медичного обслуговування у системі фінансового забезпечення рівня життя населення можна розглядати з точки зору професійної якості лікарів, з точки зору фінансового забезпечення потреб сфери охорони здоров'я, тобто розподілом фінансових ресурсів на медичне обслуговування, а також з позицій споживача, який цінує можливість отримання медичної допомоги, її невисоку вартість, доступність.

Основне завдання системи фінансового забезпечення рівня життя населення – знайти оптимум фінансування потреб та інтересів громадян з метою підтримки стимулу до праці, відповідно чим населення здоровіше, тим більше у нього можливостей задовольнити матеріальні та духовні потреби й інтереси.

Фінансове забезпечення соціальної сфери визначає не тільки рівень життя людей, а й спосіб їхнього життя. Розвиток соціальної сфери (науки, освіти, охорони здоров'я, культури) зумовлює задоволення соціальних потреб населення, сприяє розвитку інтелектуального потенціалу нації, впливає на економічний розвиток суспільства, збільшення рівня життя населення.

7. Фінансова система передбачає фінансування рівня життя населення в кожній із її складових, а саме: державних фінансах, фінансах підприємницьких структур, страхових та резервних фондах, міжнародних фінансах, фінансовому ринку, фінансах домогосподарств. Крім того, цей елемент системи фінансового забезпечення рівня життя населення є ключовим та всеохоплюючим, оскільки без ефективного його функціонування не можливе зростання рівня життя.

8. Соціальна диференціація населення характеризує фінансовий потенціал зміни рівня життя населення, а саме:

- розподіл населення за рівнем середньорічних доходів домогосподарств;
  - розподіл обсягу грошових доходів за різними групами населення;
  - структура споживчих витрат населення з різним рівнем середнього доходу;
  - динаміка вартості фактичної та нормативної споживчої корзини різних верств населення;
  - індекс концентрації доходів Джіні;
  - децильний коефіцієнт диференціації доходів і споживання населення;
  - співвідношення середніх значень доходів і витрат на споживання в межах частки децильних груп населення, домогосподарств за рівнем середньорічних доходів тощо.
- У світовій практиці для аналізу диференціації населення широко використовуються розрахунки показників рівня життя за квантилями (10, 20 ... 100% – порядкові характеристики, тобто варіанти, що займають певне місце, – з десяти).

9. Екологічна сфера і навколишнє середовище:

- стан і охорона атмосфери, водних ресурсів, земельних ресурсів, лісового господарства, заповідників, національних парків;

- чисельність зареєстрованих злочинів;
- коефіцієнт злочинності.

Навколишнє середовище у значній мірі визначає умови життєдіяльності і здоров'я людини. Найбільш важливим показником, що характеризує соціальне середовище, є коефіцієнт злочинності – узагальнений показник соціальної напруги.

10. Законодавча база є регулюючим елементом системи фінансового забезпечення рівня життя населення. В Україні достатньо розгалужена система законодавчого забезпечення рівня життя населення, оскільки стосується як соціальної, так і економічної сторони життєдіяльності населення. Однак окремого закону, який би всесторонньо охоплював аспекти забезпечення життєвого рівня населення, немає, що й породжує ряд проблем стосовно і прожиткового мінімуму, і мінімальної зарплати, і пенсій, а також інших соціальних стандартів, які б відповідали сучасним ринковим умовам господарювання.

Висновки

Отже, ступінь фінансового забезпечення рівня життя населення має визначатися як виходячи з матеріальних благ, що припадають на душу населення, так і з нематеріальних. Ефективна система має включати соціальні показники або заходи ефективності соціальних умов, за допомогою яких можна стежити за прогресом або регресом від визначеної початкової позиції, контролювати процеси і управляти ними. За допомогою нашої системи фінансового забезпечення рівня життя населення будуть визначатися методи оцінки й управління результатами державних програм, які передбачатимуть забезпечення зростання життєвого рівня та фінансової стійкості країни. Соціальні показники, що містяться в системі, дозволяють оцінити і перевірити зміни, викликані цілеспрямованою фінансовою політикою держави.

Література

1. Simon Herbert. *Administrative behavior: a study of decision-making processes in administrative organization* / Herbert A. Simon – 4th ed. – New York, A Division of Simon & Schuster Inc. – 1997. – 368 p.
2. Easton D. *A Systems Analysis of Political Life* / Easton D. – New York: Wiley, 1965 – 507 p.
3. Philips D. C. *Systems Theory – A Discredited Philosophy* // Philips D. / *Abacus* 5(1). – September 1969. – Pp. 3–15.
4. Boulding K. E. *Political Implications of General Systems Research* // Boulding K.E. / *International Journal of General Systems*. – Volume 6. – 1961. – Pp. 1–7.
5. Gary S. Becker *A Theory of the Allocation of Time* // Gary S. Becker / *Economic Journal*. – Vol. 75 (№ 299). – 1965. – September. – Pp. 493–508.
6. Кетле А. *Социальная система и законы, ею управляющие* / Сфранц. пер. Л.Н.Шаховской. – СПб.: Изда ние Н.Поляков и Ко, 1866. – [5], 313 с.
7. Офіційна Інтернет сторінка вільної енциклопедії Вікіпедія: <http://wikipedia.org/wik>